

**КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ;
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО**

УДК 343.2(477)

DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2023.2.47>

Сергій Євгенович Абламський,

*кандидат юридичних наук, доцент,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
відділ організації наукової діяльності
та захисту інтелектуальної власності (начальник);*

 <https://orcid.org/0000-0003-4716-3985>,
e-mail: ablamu4@gmail.com;

Марина Олександрівна Колесник,

*Харківський національний університет внутрішніх справ,
Сумська філія,
кафедра юридичних дисциплін (старший викладач);*

 <https://orcid.org/0000-0002-2318-2973>,
e-mail: kolesnik_marina1973@ukr.net

**СУТНІСТЬ ТА ОЗНАКИ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ**

Спираючись на аналіз наукових поглядів учених, розкрито сутність і зміст понять «службова особа» та «службова діяльність». Запропоновано авторське визначення поняття «службова діяльність». На основі аналізу норм чинного законодавства і теоретичних підходів науковців розроблено авторський підхід до визначення ключових ознак злочинів у сфері службової діяльності.

Ключові слова: службова особа, службова діяльність, правовий статус, службові повноваження, злочини у сфері службової діяльності, кримінальне правопорушення.

Оглядова стаття

Постановка проблеми

В умовах правового режиму воєнного стану органи державної влади зазнали значних трансформацій, які суттєво ускладнили їх роботу та позначилися на рівні службової дисципліни, дотриманні вимог верховенства права і законності у повсякденній діяльності, а також на усвідомленні самої концепції державної служби у принципово нових умовах. Звісно, такі умови вплинули на рівень учинення злочинів у сфері службової діяльності, а це, у свою чергу, негативно

позначилося на загальному авторитеті державних органів і посадових осіб. Певну складність у цьому питанні становить і розгалуженість кола злочинів, що згідно з чинним законодавством входять до системи злочинів у сфері службової діяльності. У цьому контексті актуальним питанням є визначення сутності й ознак такого різновиду злочинів.

Стан дослідження проблеми

Окремі аспекти питання злочинності у сфері службової діяльності неодноразово розглядали у своїх дослідженнях такі науковці, як С. Бабанін, В. Борисов, А. Вознюк, С. Зав'ялов, Н. Карпов, О. Меркулова, В. Сакало, В. Тацій, В. Тютюгін та ін. Однак незважаючи на фундаментальність проведених у цій сфері досліджень, в умовах воєнного стану розглядувані у статті питання набувають принципово нового змісту, характеризуються появою нових особливостей та ознак, тому потребують новітнього комплексного осмислення.

Мета і завдання дослідження

Мета статті полягає в тому, щоб на основі проведеного ґрунтовного дослідження позицій науковців розкрити сутність і встановити ключові ознаки злочинів у сфері службової діяльності. Для досягнення цієї мети необхідно вирішити такі *завдання*: з'ясувати зміст поняття «службова діяльність»; розкрити зміст категорії «злочин» і запропонувати авторське розуміння переліку ознак злочинів у сфері службової діяльності.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, щоб з урахуванням точок зору дослідників і аналізу норм чинного законодавства визначити сутність та ознаки злочинів у сфері службової діяльності.

Виклад основного матеріалу

Починаючи наукове дослідження, варто зазначити, що служба – це особливий вид трудової діяльності людини, що прямо обумовлює відносини службовця й організації, має чітку нормативно-правову регламентацію у питаннях способів її виконання [1, с. 26]. А. Куліш зазначає, що служба – це професійна діяльність певного контингенту осіб (службовців) з організації, виконання і практичної реалізації повноважень державних, громадських та інших соціальних структур. У змісті служби є дві сторони: а) організація, налагодження служби; б) безпосередньо службова діяльність [2]. Хочемо зазначити, що службою є не лише організація чи діяльність, а ще й специфічне внутрішнє усвідомлення конкретною службовою особою покладених на неї повноважень та їх реалізація відповідно до цього усвідомлення. Так, постає внутрішнє розуміння служби крізь призму обов'язку, честі і дисципліни. Без цього внутрішнього аспекту розуміння служби

неможливо до кінця осмислити сутність попередження злочинів у сфері службової діяльності. Тут важливими є кодекси честі, морально-етичних основ діяльності, клятви, урочисті присяги та формування внутрішньої культури в конкретному підрозділі. Отже, особа, яка проходить службу, є службовою особою.

В. Авер'янов та Н. Янюк службову особу визначають як «фізичну особу, яка обіймає постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях, незалежно від форм власності, посаду, пов'язану з виконанням спеціальних повноважень, наданих їй у встановленому законом порядку, стосовно осіб, що не перебувають з нею у службовому підпорядкуванні, і у випадках, передбачених законодавством, має право застосовувати заходи примусу» [3, с. 405; 4, с. 119]. Як бачимо, ключовим аспектом визначення сутності службової особи дослідники вважають її повноваження. Проте, на наше переконання, може мати місце і підхід, за яким службові особи розглядатимуться як носії не лише повноважень, але й певного рівня службової дисципліни та, що найголовніше, притаманних лише окремій особі унікальних поглядів, установок, цінностей щодо морально-етичних, комунікаційних, організаційних особливостей реалізації наданих їй повноважень та в цілому щодо державної служби. Так, ми розглядаємо державного службовця не лише як важіль, гвинтик у механізмі державного управління, але і як унікальну особистість, яка привносить у свою професійну діяльність власні вподобання, інтелектуальний та морально-етичний потенціал.

Крім того, наведене вище визначення сформульовано крізь призму адміністративно-правового розуміння сутності службової особи. Проте у контексті кримінального права такі особи постають спеціальними суб'єктами кримінальних правопорушень, які поряд з ознаками загального суб'єкта мають відповідати специфічним ознакам. Наприклад, у межах цієї категорії є окремі різновиди, зокрема йдеться про службових осіб, які мають відповідальне й особливо відповідальне становище. У зв'язку із цим М. Фоменко зазначає, що «з метою забезпечення належного застосування кримінально-правових норм, дотримання вимог юридичної техніки та для уникнення свавільного тлумачення ознак службових осіб, які займають відповідальне становище, вважаємо затребуваним для цілей правозастосовної діяльності закріплення на законодавчому рівні типових ознак таких службовців» [5, с. 55]. При цьому ми вважаємо, що тлумачити поняття службової особи доцільно через службову діяльність, яка являє собою визначену нормами чинного законодавства діяльність службової особи, яка обумовлюється її службовим становищем (правовим статусом), а також спрямована на реалізацію визначених завдань і

функцій, що ставляться перед органом державної влади, установою, організацією тощо, в якій особа обіймає відповідну посаду. Службова особа володіє особливим правовим статусом, що, у свою чергу, обумовлює наявність високого ризику вчинення кримінальних правопорушень, у тому числі злочинів. Однак якщо особа вчиняє суспільно небезпечні діяння, що безпосередньо не пов'язані з її службовою діяльністю, то такі дії не можна відносити до сфери службових правопорушень. У цьому контексті наведемо думку В. Сакала, який зазначає, що «набір і характер цих дій можуть бути досить різноманітними залежно від умов і способів досягнення конкретної мети» [6, с. 99]. З урахуванням цього дослідник розглядає злочин саме як комплекс дій, при цьому не додаючи до визначення ще і бездіяльність як другу складову категорії діяння, яка, на нашу думку, є більш комплексною та всеохоплюючою.

Отже, злочини у сфері службової діяльності – це вчинення визначених у нормах чинного (трудового, цивільного, адміністративного, кримінального тощо) законодавства кримінальних діянь, які здійснюються службовими особами в межах реалізації ними своїх службових повноважень. Такі злочини можуть включати в себе різноманітні дії, наприклад підробку документів, зловживання владою, неправомірну вигоду, вимагання хабарів, недбале ставлення до обов'язків тощо. Злочини у сфері службової діяльності серйозно підривають довіру громадян до державної влади та можуть мати серйозні наслідки для кожного громадянина, а також держави і суспільства в цілому.

Як слушно зазначила Н. Мещерякова, «значна кількість злочинів у сфері службової діяльності вчиняється таємно, із додержанням конфіденційності спілкування, причому злочинці майже не залишають слідів, що мають значення для слідства, а можливість фіксування події злочину практично виключена. До того ж кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності вчиняються здебільшого матеріально забезпеченими та наділеними владою особами. Означені правопорушення вчиняють не з причин матеріальної скрути чи недостатнього розуміння характеру скоєного або неосвіченості, а щоб зміцнити свої соціальні позиції та політичний вплив у суспільстві» [7, с. 12]. При цьому слід зазначити, що дослідниця не відносить матеріальну скруту до причин учинення аналізованих злочинів. Проте сфера державної служби має значну кількість ланок, низові працівники яких все ж мають окремі проблеми з розміром матеріального забезпечення в часи стрімких інфляційних процесів. До того ж в умовах воєнного стану через брак базових продуктів харчування та послуг для забезпечення нормальної життєдіяльності державні службовці можуть вдаватися до злочинних дій для забезпечення цими продуктами та послугами членів своїх сімей. Також в

умовах воєнного стану одним із ключових факторів, що обумовлює вчинення цих злочинів, є відсутність дієвого контролю, в тому числі за показниками роботи, планових і позапланових перевірок, ускладнення діяльності відповідних інспекцій та контролюючих органів. У період дії правового режиму воєнного стану та вищевказаного нами фактору можуть мати місце випадки вживання алкогольних напоїв за місцем роботи чи проходження служби, що можуть тягти за собою недбале поводження з ввіреним майном, спеціальними засобами чи зброєю та знижувати самоконтроль, тим самим виступаючи плідним ґрунтом для цілої низки злочинів у сфері службової діяльності.

До кола злочинів у сфері службової діяльності законодавець відносить: зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 Кримінального кодексу України (далі – КК України)); зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 364-1 КК України); перевищення влади або службових повноважень (ст. 365 КК України); перевищення повноважень службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 365-1 КК України); зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги (ст. 365-2 КК України); службове підроблення (ст. 366 КК України); службову недбалість (ст. 367 КК України); прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК України); незаконне збагачення (ст. 368-2 КК України); комерційний підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 368-3 КК України); підкуп особи, яка надає публічні послуги (ст. 368-4 КК України); пропозицію, обіцянку або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 КК України); зловживання впливом (ст. 369-2 КК України); провокацію підкупу (ст. 370 КК України)¹.

Важливим елементом досліджуваних злочинів є їх суспільна небезпечність, котра як елемент об'єктивної сторони злочинів у сфері службової діяльності характеризується деякими специфічними особливостями: «1) воно нерозривно пов'язане з службовим становищем особи; якщо дана ознака відсутня, то злочин не може бути визнано службовим; 2) термін “службове становище” потрібно тлумачити широко у випадках зловживання владою чи службовим становищем і одержання хабара, і включати в це поняття випадки використання службовою особою впливу чи авторитету своєї посади; щодо всіх

¹ Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 21.05.2023).

інших злочинів по службі, то можливе лише вузьке його тлумачення; 3) обов'язкове порушення відомчих нормативних актів, що регулюють повноваження службових осіб, характерне лише для перевищення влади чи службових повноважень і для службової недбалості; в інших випадках такі нормативні акти можуть і не порушуватися» [8].

Беручи до уваги наведене, підтримаємо позицію О. Пчеліної, яка констатувала, що злочини у сфері службової діяльності вирізняються особливою суспільною небезпекою. Причому ця небезпека обумовлена сферою, в якій такі посягання вчиняються. Отже, службова діяльність як об'єкт криміналістичного дослідження характеризується низкою притаманних їй ознак, особливе місце серед яких посідає суб'єкт такої діяльності – службова особа [9, с. 276].

Висновки

Підсумовуючи, можна зазначити, що службою є не лише організація чи діяльність, а ще й специфічне внутрішнє усвідомлення конкретною службовою особою покладених на неї повноважень та їх реалізація відповідно до цього усвідомлення. Тобто постає внутрішнє розуміння служби крізь призму обов'язку, честі та дисципліни. Щодо визначення сутності категорії «службові особи», то, на наше переконання, може мати місце і підхід, за яким службові особи розглядатимуться як носії не лише повноважень, але й певного рівня службової дисципліни та, що найголовніше, певних притаманних лише окремій особі унікальних поглядів, установок, цінностей щодо морально-етичних, комунікаційних, організаційних особливостей реалізації наданих їй повноважень та в цілому щодо державної служби.

На основі аналізу позицій науковців та авторського погляду визначено такі ключові ознаки злочинів у сфері службової діяльності:

- вчиняються в межах реалізації службових повноважень особами, які обіймають посади на відповідних підприємствах, установах, організаціях;

- можуть передбачати не тільки здійснення якихось дій, а й бездіяльність, яка також включає в себе невиконання та/або неналежне виконання службовою особою покладених на неї обов'язків, що тягне за собою суттєві негативні наслідки для інших осіб, фізичних та/або юридичних, а також держави і суспільства в цілому;

- можуть включати в себе низку різноманітних дій, наприклад неправомірну вигоду, вимагання, підробку документів, зловживання владою тощо;

- можуть бути вчинені тільки посадовою особою, яка має службові повноваження;

- можуть бути вчинені з різною метою, враховуючи отримання користі, уникнення відповідальності тощо;

- мають особливі об'єкт, суб'єкт і предмет.

Окремо хочемо наголосити на необхідності широкого наукового осмислення цього питання, проведення міждисциплінарних досліджень, наукових конференцій, круглих столів, симпозіумів та інших заходів, спрямованих на налагодження діалогу представників органів державної влади та наукового середовища задля спільного пошуку рішень щодо протидії злочинам у сфері службової діяльності.

Список бібліографічних посилань: 1. Петришин О. В. Державна служба як проблема теорії держави і права. *Вісник Академії правових наук України*. 2000. № 1. С. 21–34. 2. Куліш А. М. Організаційно-правове забезпечення статусу працівників податкової міліції України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2003. 177 с. 3. Авер'янов В. Б. Виконавча влада і адміністративне право : підручник. Київ : Ін-Юре, 2002. 668 с. 4. Янюк Н. Співвідношення понять «посадова особа» і «службова особа». *Право України*. 2001. № 12. С. 118–119. 5. Фоменко М. В. «Службова особа» як суб'єкт корупційних злочинів: становлення поняття у КК України, види та проблемні питання. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2020. № 1 (22). С. 48–56. 6. Сакало В. О. Тактика злочинної діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2002. 189 с. 7. Мещерякова Н. Службові злочини: дивись у корінь. *Юридичний вісник України*. 2004. № 47. С. 12–14. 8. Михайленко Д. Г. Характеристика суспільно небезпечного діяння як елемента об'єктивної сторони злочинів у сфері службової діяльності // Кримінально-правова політика держави: теоретичні та практичні аспекти проблеми : матеріали міжнар. наук. конф. (м. Донецьк, 17–18 листоп. 2006 р.) / Донецьк. юрид. ін-т Луганськ. держ. ун-ту внутр. справ. Донецьк, 2006. С. 101–104. 9. Пчеліна О. В. Службова діяльність як об'єкт криміналістичного дослідження. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки»*. 2013. Т. 26 (65), № 1. С. 272–277.

Надійшла до редколегії 23.05.2023

Прийнята до опублікування 18.06.2023

Ablamskyi S. Ye., Kolesnyk M. O. Essence and elements of crimes in the sphere of official activity

It has been argued that an official activity is the service activity of an official determined by the norms of current legislation, which is determined by his/her official position (legal status), and is also aimed at implementing certain tasks and functions assigned to the public authority, institution, organisation, etc. in which he/she works and holds the relevant position. It has been noted that an official has a special legal status, which determines the high risk of committing criminal violations, in particular, crimes.

It has been proved that crimes in the sphere of official activity are criminal acts defined in the norms of current (labour, civil, administrative, criminal, etc.) legislation which are committed by officials within the framework of exercising their official powers. Such crimes may

include a variety of actions, such as forgery, abuse of power, bribery, extortion, negligence, etc. It has been noted that crimes in the sphere of official activity seriously undermine public trust in the state authorities and can have serious consequences for each individual citizen, as well as the state and society as a whole.

It has been stated that the key elements of crimes in the sphere of official activity are as follows: they are committed within the framework of exercising official powers by persons holding positions at the relevant enterprises, institutions, organisations; crimes related to official activities may involve not only the commission of any actions, but also inaction, which also takes into account the failure and/or improper performance by an official of his/her duties, which entails significant negative consequences for other individuals and/or legal entities, as well as the state and society as a whole; crimes may include a number of different actions, such as bribery, extortion, forgery, abuse of power, etc.; the crime may be committed only by an official who has official authority; crimes in the field of official activity may be committed for different purposes, including obtaining benefits, avoiding responsibility, etc.; special object, actor and subject of the crime.

Key words: official, official activity, legal status, official powers, crimes in the field of official activity, criminal offence.

